

ΑΝΕΚΔΟΤΟΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΝ ΚΤΙΤΟΡΙΚΟΝ ΕΚ ΒΟΡΕΙΟΥ ΗΠΕΙΡΟΥ

Ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 197 συμπληρωτικῷ κώδικι τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος (φύλλ. 1-4^α) σφίζεται ἐν ἀντιγράφῳ κτιτορικῶν ἔγγραφον ἐπιγραφόμενον «Χρυσόβουλον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πωγωνιανῆς, τοῦ καὶ πατριαρχικοῦ σταυροπηγείου». Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, προταχθεῖσα προφανῶς ὑπὸ μεταγενεστέρου ἀντιγραφέως, δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ πράγματα, διότι οὔτε ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἔγγραφου ὡς χρυσοβούλλου¹ εἶναι ὀρθὸς οὔτε τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἀναφέρεται εἰς μόνον τὸ μοναστήριον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πωγωνιανῆς. Χωρὶς νὰ λάβωμεν λοιπὸν ὑπ' ὄψιν τὴν μεταγενεστέραν ἐπιγραφὴν, δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κείμενον ὡς κτιτορικὸν τῶν ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ διοικητοῦ τοῦ «θέματος τῆς Δύσεως» Κομνηνοῦ Παλαιολόγου ἰδρυθέντων μονυδρίων τοῦ Μεγάλου Νικολάου εἰς τὴν Σέλτζην, τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου εἰς τὸ Βούργεσι καὶ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου «ἐν τῷ θέματι τῆς Λυβίσδης».

Ἄτυχῶς ὁ ἀντιγραφεὺς δὲν μᾶς δίδει κἀμμίαν πληροφορίαν περὶ τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς αὐτοῦ. Εἶναι πιθανὸν νὰ εἶχε τοῦτο γραφῆ ἐπὶ περγαμινῆς φερούσης καὶ τὸ μολυβδόβουλλον τοῦ Παλαιολόγου, ὡς ἐπίσης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποκλεισθῇ καὶ ἡ ὑπόθεσις, καθ' ἣν τὸ κτιτορικὸν εἶχε χαραχθῆ ἐπὶ τοῦ τοίχου μιᾶς ἢ καὶ τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν.

Οὔτε τὸ περιεχόμενον οὔτε ἡ ἱστορία τοῦ συμπληρωτικοῦ κώδικος 197 παρέχουν στοιχεῖα δυνάμενα νὰ μᾶς βοηθήσουν εἰς τὰς ἐρεῦνας μας. Ὁ κώδιξ, γραφεὶς ἐπὶ χάρτου κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα καὶ ἀποτελούμενος ἐκ φύλλων 96 διαστάσεων 0,150×0,105, περιέχει :

α') Φύλλ. 1^α — 4^α : Τὸ κείμενον τοῦ ἡμετέρου πρακτικοῦ.

β') Φ. 4β — 6β : Ἐπιστολὴν τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου τοῦ Β' πρὸς Δαυὶβ Χυτράϊον (λ' Αὐγούστου 1596).

γ') Φ. 6β — 11^α : Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, «Τοῖς κατὰ πᾶσαν τὴν πε-

---

¹ Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ὀρου χρυσοβούλλου δύναται νὰ ἐξηγηθῇ εἴτε ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἀντιγραφέως νὰ προσδώσῃ μεγαλύτερον κύρος εἰς τὸ ἔγγραφον εἴτε ἐκ παρεξηγήσεως τῆς λέξεως, ἢ ὁποία εἰς μεταγενεστέτους χρόνους δηλοῖ πᾶν προνόμιον εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἰδρύματα. Ἡ ὁμωνυμία τοῦ κτίτορος μετὰ τοὺς αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου συνετέλεσε βεβαίως εἰς τὴν σύγχυσιν ταύτην.

ριφανῆ Ζάκινθον καὶ Κεφαλωνίαν, καὶ τὰ πορρωτέρω καὶ συνεγγυῆς εὐρισκομένοις ὀρθοδόξοις χριστιανοῖς» (ε' φθίνοντος γαμηλιῶνος αφ'ηζ').

δ') Φ. 11α — 16α : Τοῦ αὐτοῦ, Γεδεὼν τῷ θεοφιλεστάτῳ ἐπισκόπῳ Λεοντοπόλεως (ζ' σепτεμβρίου, ζρε').

ε') Φ. 16β — 20β : Τοῦ αὐτοῦ, «Τῷ λαμπρωτάτῳ καὶ εὐσεβεστάτῳ κνέζη Βασιλείῳ αὐθέντι καὶ δεσπότη Ὀστροβίας, ἀρχιγῶ Λιτουανίας καὶ Κυοβίας, καὶ κριτῇ Βλαδημηρίας, σὺν τοῖς ὑπερφυεστάτοις καὶ ὀρθοδόξοις ἀρχουσι» (δ' ἀπριλίου, ζρε').

ς') Φ. 20β — 21β : Τοῦ αὐτοῦ, «Κυρίλλῳ τῷ ὀσιωτάτῳ πρωτοσυγγέλῳ Ἀλεξανδρείας τῷ Λοκάρει».

ζ') Φ. 21β — 33α : Τοῦ αὐτοῦ, «Νικηφόρῳ τῷ λογιωτάτῳ» (δ' Βοηδρομιῶνος αφ'ηζ').

η') Φ. 33β — 37α : Τοῦ αὐτοῦ, «Ταῖς ὀρθοδοξοτάτοις καὶ εὐσεβεστάτοις ἀδελφότησι ταῖς κατὰ τὴν Ρωσίαν εὐρισκομέναις τῶν ὀρθοδόξων Ρωσῶν...» (μαΐος αφ'ηζ').

θ') Φ. 37β — 49β : Κυρίλλου, πάπα καὶ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, «Εἰς τὸν εὐσεβεστάτον καὶ γαληνότατον πρίγγιπαν κύριον Ἰωάννην Ραδούλβοεβόδα, αὐθέντην καὶ γνήσιον κληρονόμον, τῆς Οὐγκροβλαχίας ἀπάσης».

ι') Φ. 50α — 53β : Τοῦ αὐτοῦ, «Ἠᾶσι τοῖς ἐν Τηργοβύστῳ χριστιανοῖς...».

ια') Φ. 54α — 56β : Τοῦ αὐτοῦ, «Τόμος Ἀλεξανδρινὸς περὶ τοῦ Πάσχα» (ιβ' σепτεμβρίου, ζρε').

ιβ') Φ. 56β — 62β : «Τοῦ κυροῦ Ἱερεμίου περὶ τοῦ Πάσχα» (κ' νοεμβρίου αφπγ').

ιγ') Φ. 63α — 75α : «Τοῦ σοφωτάτου κυρίου Μάρκου μητροπολίτου Ἐφέσου, τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς καὶ τῶν νήσων εὐρισκομένοις ὀρθοδόξοις χριστιανοῖς».

ιδ') Φ. 75β — 83β : «Τοῦ αὐτοῦ ἀγιωτάτου καὶ λογιωτάτου μητρολίτου Ἐφέσου κυροῦ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, ὁμολογία τῆς ὀρθῆς πίστεως ἐκτεθεισα ἐν Φλωρεντία κατὰ τὴν πρὸς τοὺς Λατίνους γενομένην σύνοδον».

ιε') Φ. 84α — 90β : «Τόμος τῆς ἐν Φλωρεντία ὀγδόης συνόδου» (ς' ἰουλίου αυλθ').

ις') Φ. 91α — 92β : «Ἐκ τοῦ Ματθαίου τοῦ Βλαστάρεως. Τὸ πρὸς τὸν ἅγιον Σίλβεστρον πάπα Ρώμης θέσπισμα τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ἰσαποστόλου Κωνσταντίνου».

Ἐξ ἄλλου περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ κώδικος τοῦτο μόνον γνωρίζομεν, ὅτι ἐδωρήθη εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τῷ 1913 ὑπὸ τοῦ Ἐρβ. Krüger, τὸ δὲ ἐν τῇ ᾧα τοῦ φύλλου 51α περιεχόμενον σημεῖωμα : «τω παρον βει-

βλειαριον ειπαρχει κε εινε του μεγαλου σακελαριου Παρασκευα ιερεος», οὐδὲν θετικὸν στοιχεῖον παρέχει.

Τὴν ὕπαρξιν τοῦ κτιτορικοῦ τοῦ Παλαιολόγου ἐν τῇ ἀρχῇ χειρογράφου περιέχοντος ἐκκλησιαστικὰ γράμματα καὶ κείμενα τοῦ ΙΕ' καὶ ΙΣ' τελευτῶντος αἰῶνος δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν δεχόμενοι ὅτι ὁ κῶδιξ οὗτος ἐγράφη ὑπὸ ἀντιγραφέως συμφέρον ἔχοντος νὰ διασώσῃ τὸ κτιτορικόν, πιθανώτατα δὲ ὑπὸ μοναχοῦ ἀνήκοντος εἰς ἓν τῶν τριῶν μοναστηρίων ἢ τοῦλάχιστον εἰς ἐκκλησιαστικὸν ἴδρυμα τῆς Βορείου Ἡπείρου.

Χρονολογία. Κατὰ τὸ ἀντίγραφον τοῦ ἀθηναϊκοῦ κώδικος, τὸ κτιτορικὸν τοῦτο σημεῖωμα ἐγράφη τὴν 6ην Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους ἀπὸ κτίσεως κόσμου 6600 καὶ κατὰ τὴν τετάρτην ἰνδικτιῶνα, ἧτοι κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 1091 ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως. Παρατηρητέον πρῶτον ὅτι τὸ ἔτος 6600 συμπίπτει πρὸς τὴν δεκάτην πέμπτην καὶ ὄχι πρὸς τὴν τετάρτην ἰνδικτιῶνα. Ἐκ πρώτης ὁμως ἀναγνώσεως πειθόμεθα ὅτι τὸ ἐκδιδόμενον κείμενον εἶναι πολὺ μεταγενέστερον τῆς ὑπὸ τοῦ ἀντιγράφου παρεχομένης χρονολογίας καὶ ὅτι ἡ χρονολογία αὕτη ὀφείλεται εἰς σφάλμα τοῦ ἀντιγραφέως, ἴσως δὲ καὶ εἰς παραποίησιν σκοπὸν ἔχουσαν νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ μοναστήριον μεγαλυτέραν αἴγλην. Ὅπωςδὴποτε μόνῃ ἢ μνεῖα τῶν βενετικῶν ὑπερπύρων ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ὅτι τὸ κτιτορικὸν ἐγράφη μετὰ τὸ ἔτος 1284, κατὰ τὸ ὅποιον, ὡς γνωστόν, ἐκόπησαν τὰ πρῶτα χρυσᾶ δοκᾶτα τῆς Βενετίας.

Ἐπάρχει καὶ ἄλλη, ἀσφαλεστέρα, βᾶσις διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ κειμένου. Ὁ κτίτωρ, ἐπιθυμῶν νὰ δικαιολογήσῃ τὴν παρουσίαν του εἰς τὴν Βόρειον Ἡπειρον, ἀναφέρει ὅτι ἐτάχθη εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ τῆς δύσεως θέματος ὑπὸ τοῦ βασιλέως «κύρ Ἀνδρονίκου Κωνσταντινουπόλεως καὶ πάσης Ρωμανίας». Δεδομένου ὅτι διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους δὲν εἶναι δυνατὸν ὁ μνημονευόμενος αὐτοκράτωρ νὰ ταῦτισθῇ μὲ τὸν Ἀνδρονίκον Κομνηνόν, τοῦ ὁποίου, ἄς σημειωθῇ καὶ τοῦτο, ἡ βασιλεία δὲν συμπίπτει πρὸς ἔτος ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν τετάρτην ἰνδικτιῶνα, τότε κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ἀποβλέσωμεν εἰς τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας Ἀνδρονίκου τοῦ Β' καὶ Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' τῶν Παλαιολόγων. Τέσσαρα δὲ ἔτη τῆς βασιλείας τῶν αὐτοκρατόρων τούτων συμπίπτουν μὲ τὴν τετάρτην ἰνδικτιῶνα, τὸ 1291, τὸ 1306, τὸ 1321 καὶ τὸ 1336.

Περὶ τῶν Βυζαντινῶν διοικητῶν τῆς Βορείου Ἡπείρου καὶ Ἀλβανίας, οἱ ὅποιοι ἔφερον τὸ ὄνομα Παλαιολόγος, εὐρίσκομεν εἰς τὰς συγχρόνους πηγὰς πληροφορίας τινὰς πολλοῦ ἀξίας λόγου. Ἀναφέρομεν πρῶ-

τον τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, διοικητὴν τοῦ Δυρραχίου τῷ 1081¹. Κατὰ τοὺς Παλαιολογεῖους χρόνους συναντῶμεν, τῷ 1302 καὶ 1303, τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον Ἀσάνην (Asēn), τὸν μετέπειτα διοικητὴν (κεφαλὴν) τῆς Βυζαντινῆς Πελοποννήσου, κυβερνῶντα τὸν Αὐλῶνα, τὰ Βελέγραδα καὶ τὴν Spinarizza (Σφηναρίτων λόφοι)², τὸν Κωνσταντῖνον Παλαιολόγον διοικητὴν τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας τῷ 1320³ καὶ τὸν πρωτοβεστιάριον Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον, ἄρχοντα Βελεγράδων τῷ 1326⁴.

Ποῖος ἐκ τῶν τριῶν τούτων διοικητῶν τῆς Βυζαντινῆς Ἀλβανίας θὰ ἦδύναιτο εὐστοχώτερον νὰ ταυτισθῆ μετὰ τὸν ἡμέτερον κτίτορα; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο καθίσταται τοσοῦτω δυσχερεστέρα καθόσον ὁ Κομνηνὸς Παλαιολόγος, ἐνῶ ἐφρόντισε νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὰ ὀνόματα τῆς συζύγου του Ἑλένης καὶ τῶν ἀρρένων τέκνων τοῦ Νικηφόρου καὶ Σίμου, παρέλειπεν (ἐκεῖνος ἢ ὁ ἀντιγραφεὺς) νὰ ἀναγράψῃ τὸ ἰδικόν του βαπτιστικὸν ὄνομα. Εἶναι πάντως γνωστὸν ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος Ἀσάνης εἶχεν υἱοὺς ἄλλα φέροντας ὀνόματα, τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Μανουὴλ⁵.

Ἐὰν εἴχομεν νὰ ἐκλέξωμεν μόνον μεταξὺ τῶν τριῶν τούτων Παλαιολόγων, θὰ ἀπεκλίνομεν μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ πρωτοβεστιάριου Ἀνδρόνικου, διότι τὰ ὄρια τῆς ἐμπιστευθείσης εἰς αὐτὸν ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ Β' διοικητικῆς περιφερείας τῆς νέας Ἠπείρου, μολονότι δὲν συμπίπτουν ἀπολύτως πρὸς τὰ ἐν τῷ κλιτορικῷ περιγραφόμενα, πλησιάζουν πάντως περισσότερο ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς περιφερείας τῶν δύο πρώτων, οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν ἔδραν των εἰς τὸν Αὐλῶνα. Ἦτο φυσικὸν νὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τὰς συγχρόνους πηγὰς τὰ ὀνόματα τῆς συζύγου καὶ τῶν υἱῶν τοῦ πρωτο-

¹ Ἀ ν ν α Κο μ ν η ν ἠ (ἔκδ. Reifferscheid), τόμ. Α', σελ. 119 κέ, ἔκδ. B. L e i b, Anne Comnène, Alexiade, (Παρίσιοι, 1937), τόμ. Α', σελ. 132. Πρβλ. Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τόμ. Α', σελ. 24 κέ.

² L. de T h a l l ó c z y—C. J i r e c e k—E. S u f f l a y, Acta et Diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia, τόμ. Α' (Βιέννη, 1913), σελ. 162, ἀριθμ. 549.

³ Α ὑ τ ὄ θ ι, σελ. 263, ἀριθμ. 669.

⁴ Περὶ τούτου βλ. κατωτέρω.

⁵ Κ α ν τ α κ ο υ ζ η ν ὄ ς, τόμ. Β', σελ. 111. Πρβλ. D u C a n g e, Historia Byzantina, τόμ. Α' (Βενετία 1729), σελ. 253. Κατὰ τὸν G. C a m m e l l i, Démétrius Cydonès, Correspondance, (Παρίσιοι, 1930), σελ. 203, ὁ Ἀνδρόνικος Ἀσάνης εἶχε καὶ τρίτον υἱὸν ὀνομαζόμενον Κωνσταντῖνον. Οὗτος ὅμως δὲν μαρτυρεῖται ὑπ' ἄλλων πηγῶν. Εἰς τὸν Ἰωάννην Ἀσάνην ἀναφέρεται πιθανώτατα ἢ ὑπὸ τοῦ V. L a u r e n t, Ἑλληνικά, 4 (1931), σελ. 335—336, ἐκδιδομένη μολυβδίνη σφραγίς. Εἶναι ἐπίσης γνωστὸν ὅτι ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀνδρονίκου Ἀσάνη Εἰρηγήνη ἦτο σύζυγος τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ.

βεστιαρίου¹. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως τῆς ἐρεῦνης ταύτης ὑπῆρξεν ἀρνητικόν. Τοῦτο μόνον εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ἦτο πατὴρ τῆς περιφήμου δεσποίνης Ἄννης, ἡ ὁποία ἐνυμφεύθη τὸν Ἰωάννην Ἄγγελον². Ἐκ τοῦ γάμου τούτου ἐγεννήθη περὶ τὸ ἔτος 1329—1330 ὁ δεσπότης Νικηφόρος ὁ Β΄³.

Ὁ πρωτοβεστιάριος Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος διεδραμάτισε σπουδαιότατον ρόλον κατὰ τὴν ταραχώδη περίοδον τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν δύο Ἀνδρονίκων. Περὶ τοῦ προσώπου καὶ τῆς πολιτικῆς του δράσεως ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς παραδίδει πληροφορίας τινάς, τὰς ὁποίας ἀναφέρομεν ἐνταῦθα: «Ὁ γὰρ πρωτοβεστιάριος οὐτοσί Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος, τῆς τοῦ πρεσβυτέρου βασιλέως Ἀνδρονίκου παῖς ὢν ἀδελφῆς τῆς Ἄννης, ἡ συνῶκει Μιχαὴλ τῷ δουκὶ τῶν Πάτρως⁴ ἀρχόντων ἐνὶ καὶ τῆς κατ' αὐτὴν Θεσσαλίας, ἔκ τινος διαφορᾶς πρὸς τὸν μέγαν λογοθέτην ἀπεχθῶς διατεθείς, πρὸς τὸν νέον βασιλέα ἐλθὼν πολλά τε καὶ ἄκοσμη διεξῆκει κατ' αὐτοῦ, καὶ τελευταῖον προσετίθει, ὡς ἤδη πρὸς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπέχθειαν ἀπειρηκώς, βούλοιστ' ἂν αὐτὸν συγκόπτειν πολλαῖς ταῖς πληγαῖς, κἂν δέη διὰ τοῦτο καὶ ἀποθνήσκειν· δι' ὃ καὶ ἀμύνειν αὐτῷ, εἴ τι μετὰ ταῦτα διὰ τὸ τόλμημα ἐπιὸν δεινόν, ἐδεῖτο. ἀκούσας δὲ ὁ βασιλεὺς, λόγοις τε πολλοῖς καὶ παραινήσεσι τὸν πρωτοβεστιάριον ἀπάγειν τοῦ τολμήματος ἐπεχείρει· ὡς δὲ οὐκ ἔπειθε, καὶ διαθήσειν ἠπέλιψε τὰ χαλεπώτατα, εἰ μὴ παύσοιτο τοιούτοις ἐπιχειρῶν. ἔφη γάρ, εἰ μὲν πρὶν μηδὲν πρὸς αὐτὸν τοιοῦτον εἰπεῖν τί εἰργάζετο τῶν ἀτόπων, δεινὸν μὲν ἂν ἦν, οὐδὲν δὲ αὐτῷ διαφέρειν· ἐπειδὴ δὲ αὐτῷ φανερὰν κατέστησε τὴν γνώμην, ἀδύνατον εἰς ἔργον τὴν βουλὴν προαγαγεῖν. τὴν γὰρ εἰς τὸν μέγαν λογοθέτην παροινίαν, διοικητὴν τῶν βασιλέως ὄντα πραγμάτων, εἰς ἐκεῖνον ἄγειν τὴν ὕβριν, ἃ μὴ δέον αὐτὸν συγχωρεῖν. τούτοις μὲν οὖν ὁ πρωτοβεστιάριος ἐπέθετο δέσας, καὶ ἀπέσχετο τοῦ τὸν μέγαν λογοθέτην τὰ αἴσχιστα διαθεῖναι. ὀλίγαις δὲ ὕστερον ἡμέραις βασιλεὺς ὁ πρεσβύτερος, εἴτ' ἐκ διαβολῆς εἴτε καὶ ἄλλως, τοσοῦτον ἐξώργιστο κατὰ πρωτοβεστιάριον, ὡς καὶ εἰρᾶι θελήσῃ. πέμψας τοιγαροῦν πρὸς βασιλέα τὸν νέον

¹ Ἡ σύζυγος τοῦ πρωτοβεστιάριου ἦτο θυγάτηρ τοῦ μεγάλου λογαριαστοῦ τοῦ Κωκαλά (Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 232, 234, 235. Πρβλ. Ducange, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', σελ. 171). Ἐπίσης ὁ Καντακουζηνός, αὐτόθι, σελ. 276 ἀναφέρει ἀορίστως «τὰ τέκνα» τοῦ Παλαιολόγου, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ τοῦ 1327—1328 εἶχον καταφύγει μετὰ τῆς μητρὸς των εἰς τὴν Ἀχρίδα.

² Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 499. Πρβλ. καὶ σελ. 274.

³ Ἀθτόθι, σελ. 500.

⁴ Πρόκειται περὶ τῶν Νέων Πατρῶν. Πρβλ. Γρηγοράν, τόμ. Α', σελ. 441, καὶ St. Binon, A propos d'un Prostagma inédit d'Andronic III Paléologue, Byzantinische Zeitschrift, τόμ. 38 (1938), σελ. 146—147.

τὸν μέγαν λογοθέτην, ἄλλα τε πολλὰ τοῦ πρωτοβεστιάριου κατηγορεῖ, καὶ ὅτι λοιδορούμενος αὐτὸν οὐ παύεται καὶ διασύρον, δι' ἃ δὴ καὶ μόνα δίκαιος εἶναι τὴν ἐσχάτην δοῦναι δίκην· οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀποστασίαν ἀπ' αὐτῶν ἐννοεῖ. τούτων οὖν ἕνεκα πάντων εἰς δεσμοτήριον αὐτὸν ἐμβαλεῖν δέον εἶναι οἰηθεῖς, καὶ αὐτῷ τὴν γνώμην δηλοῦν, ὡς ἂν εἶδεῖτε τε καὶ αὐτὸς ἅμα καὶ συνεπιλαμβάνοιτο πρὸς τὸ ἔργον. πρὸς ταῦθ' ὁ νέος ἀπεκρίνατο βασιλεὺς τοιαῦτα· «θεϊότατε βασιλεῦ, τὸ μὲν πρωτοβεστιάριον τὸν ἕμὸν θεῖον ἀκόλαστόν τε εἶναι περὶ τὴν γλῶτταν καὶ πρὸς λοιδορίας εὐχερῆ, καὶ αὐτὸς συνομολογήσαιμι ἄν' διὸ καὶ αὐτὸς συνεπιψηφίζομαι τιμωρίας ἄξιον εἶναι τῆς προσηκούσης... ἀποστασίαν μέντοι οὐτ' αὐτὸς κατέγων αὐτοῦ ποτέ, οὔτε παρ' ἄλλου σαφῶς ἀκήκοα εἰδότες· οὐ δὴ δίκαιον λόγοις ἁμαρτόντα ἔργῳ τὴν κόλασιν ὑποσχεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐφ' οἷς ἡμαρτε τυχόντα συγγνώμης, λόγοις σωφρονίζειν τοῦ λοιποῦ...». Ταῦτα τοῦ μεγάλου λογοθέτου πρὸς βασιλέα τὸν πρεσβύτερον ἀπαγγείλαντος, εἴτε τοῖς βεβουλευμένοις ὡς λυσιτελέσιν ὁ βασιλεὺς πεισθεῖς, εἴτε τὴν τοῦ νέου καλοκαγαθίαν αἰδεσθεῖς, τοῦ κακῶς ποιεῖν τὸν πρωτοβεστιάριον ἀπέστη... Βασιλεὺς δὲ ὁ πρεσβύτερος τὸν πρωτοβεστιάριον ἄρχοντα καταστήσας Βαλαγραδῶν, προσηνῶς τε καὶ ἡμέρως ὁμιλήσας καὶ πολλὰ ἐπαγγειλάμενος εὖ ποιήσιν, ἐξέπεμψεν, ὅσων ἂν δέοι πρὸς τὸν πόλεμον εἶναι παρεσκευασμένον παραγγείλας, ὡς ἅμα τοῦ δέξασθαι γράμματα παρ' αὐτοῦ βασιλεῖ τῷ νέῳ τὴν ἐκ τῆς ἐσπέρας ἐπάξων στρατιάν»¹.

Ἐπὶ τοιαύτας συνθήκας ὁ πρωτοβεστιάριος Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Νέας Ἡπείρου. Ἡ ἀποστολή του ἦτο ὠρισμένη²: νὰ ἐτοιμάσῃ τὰ στρατεύματα τῆς Δύσεως διὰ τὸν μελετώμενον κατὰ Ἀνδρονίκου τοῦ Γ' πόλεμον καὶ κυρίως νὰ ἐξασφαλίσῃ, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Δεσπότης Δημητρίου, τὴν συμμαχίαν τῶν Σέρβων³. Διὰ τῶν περιωθέντων τριῶν προσταγμάτων (Ἰούλιος, Σεπτέμβριος καὶ Ὀκτώβριος τοῦ 1327), τὰ ὁποῖα, περιπεσόντα εἰς χεῖρας τοῦ νέου Ἀνδρονίκου, ἐπέτρεψαν εἰς τοῦτον νὰ ἀποδείξῃ πλήρως τὴν ἀθρότητα του, ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Β' παρεῖχε πρὸς τὸν πρωτοβεστιάριον ὁδη-

¹ Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 211—215. Πρβλ. Γεργορεῶν, τόμ. Α', σελ. 394.

² Ἐν προστάγματι Ἀνδρονίκου τοῦ Β' πρὸς τὸν πρωτοβεστιάριον, σταλέντι κατὰ μῆνα Ἰούλιον τῆς δεκάτης ἰνδικτιῶνος (= 1327), λέγεται: «καλὰ γὰρ γινώσκεις, ὅτι οὐ δι' ἄλλο τι ἀπεστάλης εἰς τὸ αὐτόθι κεφαλατικόν παρ' ὃ διὰ τὴν δουλείαν αὐτὴν». Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 232—233.

³ Ἐν τῷ αὐτῷ προστάγματι ἀναγινώσκομεν: «ἵνα κατὰ πᾶσαν τὴν αὐτοῦ δύναμιν βοηθήσῃ (ὁ Κράλης) ἡμῖν, μὴ μόνον μετὰ τοῦ φροσάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς παρῶν». Ἀὐτόθι.

γίας καὶ συμβουλὰς διὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ ἀγῶνος¹. Ὅτε δέ, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1327, ἐκηρύχθη ἀναφανδὸν ὁ μεταξὺ τῶν δύο βασιλέων πόλεμος, ὁ πρωτοβεστιάριος Ἀνδρόνικος προΐστατο τῶν μακεδονικῶν στρατευμάτων μετὰ τοῦ Δεσπότης Δημητρίου, τοῦ Μιχαὴλ Ἀσάνη καὶ τοῦ ὑπάρχου Μονομάχου. Τοῦ ἐκ δώδεκα ταγμάτων συμμαχικοῦ στρατοῦ τῶν Σέρβων ἐστρατήγει ὁ Χρέλης².

Εἶναι γνωστὰ αἱ λεπτομέρειαι τοῦ ἐμφυλίου τούτου ἀγῶνος, ὁ ὁποῖος κατέληξεν εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ γέροντος αὐτοκράτορος. Εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπου κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξελίχθησαν τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου, αἱ κυριώτεραι πόλεις, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Ἐδεσσα, αἱ Σέρραι, ἡ Βέροια, τὰ Βοδηνί, ἡ Καστορία, ἡ Ἀχρίς, παρεδόθησαν ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τὸν Ἀνδρόνικον τὸν Γ'³. Ὁ δεσπότης Δημήτριος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐτράπησαν πρὸς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Κράλη τῆς Σερβίας⁴.

Τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν ξένην ὁδὸν ἐτράπη καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος Ἀνδρόνικος, ἀφοῦ εἶδε διαρπαζόμενα τὰ βοσκήματά του ὑπὸ τοῦ «συστρατευομένου αὐτοῖς ὑπηκόου Ρωμαίους στρατεύματος τῶν Μυσῶν»⁵, τὸ ὁποῖον ἀπεστάτησε⁶, καὶ ἀφοῦ ἐπληροφορήθη τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀχρίδος, ὅπου διέμενον ἡ σύζυγος καὶ τὰ τέκνα του⁷.

Οἱ πρὸς τοὺς Σέρβους καταφυγόντες μετὰ τοῦ δεσπότης Δημητρίου ἑκατὸν πενήκοντα ὄπαδοι τοῦ γέροντος Ἀνδρόνικου προσεπάθησαν νὰ πείσουν τὸν Κράλην, ὅπως συνεχίσῃ τὸν κατὰ τοῦ Ἀνδρόνικου τοῦ Γ' ἀγῶνα, «εἴ πως δι' αὐτοῦ δυνηθεῖεν ἀναμαχέσασθαι τὴν ἤτταν»⁸. Βλέποντες ὁμως ὅτι τὸ σχέδιον τοῦτο δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῇ, κατέλαβον τὰ ἐναπομείναντα ὄχυρά φρούρια. Ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος μετὰ τινῶν ἄλλων κατέφυγεν εἰς τὸν Πρίλλαπον, ὅπου ὁμως «τῷ ἄδοκῆτῳ πληγείς, ὡς ἔλέγετο, τῆς συμφορᾶς καὶ μὴ φέρων τὴν κακοπραγίαν, ἐτελεύτησε μετὰ μικρόν»⁹.

Ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς ἄλλως ἱστορεῖ τὰ τοῦ θανάτου τοῦ πρωτο-

¹ Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 232—235.

² Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 260—261.

³ Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 267 κέ. Γρηγορᾶς, τόμ. Α', σελ. 409 κέ.

⁴ Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 276.

⁵ Διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου δηλοῦνται κυρίως οἱ Βούλγαροι. Βλ. Κ. Ἀμάντου, Τὰ ἔθνολογικὰ ὀνόματα εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς, Ἑλληνικά, τόμ. 2 (1929), σελ. 101.

⁶ Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 275—276.

⁷ Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 276.

⁸ Ἀπόθι, σελ. 278.

⁹ Ἀπόθι, σελ. 284—285.

βεσπιαρίου : «Ὁ δὲ πρωτοβεστιάριος Ἀνδρόνικος, λέγει, μέχρι τινὸς ἐπό-
μενος καὶ αὐτὸς τῷ Δεσπότη, οὐκ ἠδυνήθη μέχρι τέλους καθάπερ τις πα-
ράσιτος ἐς ἀλλοτρίαν ἀποβλέπειν τράπεζαν ὡσπερ ἐκεῖνος· ἀλλ' ἀναλο-
γισάμενος ὅσον ἐξαπίνης ἀφήρηται πλοῦτον καὶ κτήματα καὶ δόξαν μετὰ
πασῶν τῶν ἐλπίδων, ὑποπτεύσας δὲ καὶ περὶ τῆς γυναικὸς ὅσα αἱ παρὰ
τῶν ἐχθρῶν ἀλισκόμενα πάσχουσιν ἄσεμνα, ἐς ἀπογνώσεως καὶ ἀμετρή-
του λύπης βυθοῦς ἑαυτὸν ἐδεδώκει· καὶ οὕτως ἐν βραχεὶ τὸ ζῆν πικρῶς
ἐξεμέτρησεν ἐν τόποις ἀλλοτρίοις καὶ ἐρημίαις πλανώμενος»¹.

Τὰς τύχας τῆς συζύγου του, θυγατρὸς τοῦ μεγάλου λογαριαστοῦ τοῦ
Κωκαλά², δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν μέχρι τινός. Ὅτε ὁ βασι-
λεὺς Ἀνδρόνικος, ὑποτάξας τὴν Λυτικὴν Μακεδονίαν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν
Ἀρχίδα, «ἐκέλευσε τὴν πρωτοβεσπιαρίου γαμετὴν ὅσα ἔχει χρήματα λα-
βοῦσαν εἰς Θεσσαλονίκην ἐλθεῖν»³. Αὕτη ὑπήκουσε μὲν εἰς τὴν διατα-
γὴν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ μετέβη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἀπέκρυπεν
ὁμῶς τὰ χρήματα, ἰσχυρισθεῖσα ὅτι οὐδὲν κέκτηται. Μετὰ τὴν ἀναχώρη-
σίν της ἐξ Ἀρχίδος, ἀνεκαλύφθησαν κοσμήματα ἀξίας εἴκοσι χιλιάδων
χρυσίων, ἀγγεῖον περιέχον δώδεκα χιλιάδας χρυσῶ νομίσματα καὶ ἄλλα
κοσμήματα ἀξίας τεσσαράκοντα χιλιάδων ὑπερπύρων⁴.

Ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω τὰς γνωστὰς εἰς ἡμᾶς πληροφορίας περὶ τῆς
πολιτικῆς δράσεως καὶ περὶ τοῦ βίου ἐν γένει τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιο-
λόγου. Τὸ ὄνομά του συνδέεται μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς βορειοανατολικῆς
Ἡπείρου καὶ λόγῳ τῆς εἰδικῆς ἀποστολῆς, ἣ ὅποια ἀνετέθη εἰς αὐτόν, ἀλλὰ
καὶ λόγῳ τῆς στενωτάτης του συγγενείας μετὰ τῶν Ἀγγέλων.⁵ Ἦτο ἐπομέ-
νως φυσικὸν νὰ συσχετίσωμεν αὐτόν μὲ τὸν Κομνηνὸν⁶ Παλαιολόγον τοῦ

¹ Νικηφόρος Γρηγοράς, τόμ. Α', σελ. 413. Μεταξὺ τῶν ἐπιστο-
λῶν τοῦ Γρηγορά ὑπάρχει καὶ μία ἀπευθυνομένη «τῷ Πρωτοβεσπιαρίῳ». R.
Guillaud, Nicéphore Grégoras, Correspondance, (Παρίσιος, 1927), σελ. 101—102.
Πρβλ. σελ. 375. Νομίζομεν ὅτι ὁ ἀποδέκτης τῆς ἐπιστολῆς ταύτης δύναιται μετὰ
πολλῆς πιθανότητος νὰ ταυπισθῇ μὲ τὸν ἡμέτερον πρωτοβεσπιαρίον. Ἐν τῇ περι-
πτώσει ταύτῃ πρέπει νὰ διορθωθῇ ἡ χρονολογία 1335—1340, καθ' ἣν, κατὰ τὸν κ.
Guillaud, ἐγράφη ἡ ἐπιστολή.

² Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 232, 234 καὶ 235. Πρβλ. Ducange,
Historia Byzantina, τόμ. Α', (Βενετία, 1729), σελ. 171.

³ Καντακουζηνός, τόμ. Α', σελ. 278.

⁴ Αὐτόθι.

⁵ Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐπωνυμία τοῦ Κομνηνοῦ, τὴν ὁποίαν ὁ κτίτωρ προ-
σθέτει εἰς τὸ ὄνομά του. Ὁ πρωτοβεστιάριος Ἀνδρόνικος, υἱὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ
αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Β', ἠθέλησε πιθανώτατα δι' αὐτῆς νὰ ἐξάρῃ τὸν
στενωτάτον σύνδεσμόν του μετὰ τοῦ βασιλεύοντος οἴκου τοῦ Βυζαντίου.

κτιτορικοῦ καὶ νομίζομεν ὅτι ὁ ταυτισμὸς οὗτος, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦλάχιστον τῶν σημερινῶν ἱστορικῶν δεδομένων, δύναται ἀπολύτως νὰ στηριχθῆ. Μίαν μόνον προβλέπομεν ἀντίρρησιν: ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ κτιτορικοῦ παραδιδόμενον ἔτος τῆς Ἰνδικτιῶνος δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα (1326—1328), συμφώνως πρὸ τῆς μαρτυρίας τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν, ὁ πρωτοβεστιάριος Ἀνδρόνικος διετέλεσε διοικητὴς τοῦ κεφαλαικίου τῶν Βελεγράδων. Πράγματι, ἐνῶ τὸ κτιτορικὸν ἐγγράφη κατὰ τὸν μῆνα Ὀκτώβριον τῆς τετάρτης Ἰνδικτιῶνος, τὰ ἔτη 1326, 1327 καὶ 1328 συμπίπτουν πρὸς τὴν ἐνάτην, τὴν δεκάτην καὶ ἐνδεκάτην Ἰνδικτιῶνα. Τὴν δυσκολίαν ταύτην δυνάμεθα νὰ παρακάμψωμεν, δεχόμενοι ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος Παλαιολόγος, τοῦ ὁποίου τὸν βίον ἀτελέστατα γνωρίζομεν, διετέλεσε καὶ ἄλλοτε διοικητὴς τῆς νέας Ἡπείρου, ἢ ὅτι κακῶς ὁ ἀντιγραφεὺς παρέδωσε τὸ ἔτος τῆς Ἰνδικτιῶνος. Τὴν τελευταίαν ταύτην ὑπόθεσιν, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὴν πλημμελῆ παράδοσιν τοῦ κειμένου, νομίζομεν πιθανωτέραν.

Τὰ μοναστήρια. Ἐλλείπει ἀκριβῶν γεωγραφικῶν ἐνδείξεων, δυσχερέστατος ἀποβαίνει ὁ καθορισμὸς τῶν ἐν τῷ κτιτορικῷ ἀναφερομένων μοναστηρίων. Ὁ Κομνηνὸς Παλαιολόγος, περιγράφων τὰ ὄρια τῆς ἀνατεθείσης εἰς αὐτὸν διοικητικῆς περιφερείας, σημειώνει ὅτι αὕτη ἔξετείνετο ἀπὸ τῆς γνωστῆς εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς *Κλεισούρας* μέχρι τοῦ *Παπίγκου*, *Λυβίσσης* τε καὶ *Κορούσας*¹ καὶ *Κολωνίας*. Ἡ στενὴ δίοδος τῆς Κλεισούρας μετὰ τῆς ὁμωνύμου κόμης κεῖται ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Πιρραμειτῆς. Δι' αὐτῆς «διέρχεται ὁ Ἄφωσ ποταμὸς, ἐν στενωτάτῳ στρώματι, ἀφιέμενος δεξιόθεν τὸ ὕψος Ἀέροπον καὶ ἀριστερόθεν τὸ τοῦ Ἀσναοῦ»². Ὁ *Pouqueville* περιγράφει ὡς ἐξῆς τὸ φρούριον καὶ τὴν κόμην: «Sans entrer dans le défilé de Grûca, si on dirige au N., on aperçoit à gauche, au pendant oriental du mont Trébéchina, le bourg de Cleïsoura divisé en deux quartiers groupés au-dessous d'un fort qui commande les plateaux supérieurs, le *stenum*, et la vallée traversée par la Desnitza»³. Καὶ κατωτέρω: «Cleïsoura, bâtie sur un roc dépouillé de verdure, est dominée en arrière par une forteresse qui s'élève au bord des précipices de l'Aoüs, à la hauteur de mille à douze cents pieds»⁴.

¹ Οὐδεμίαν πληροφορίαν ἔχομεν περὶ τοῦ τοπωνυμίου τούτου.

² Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ὸ ς, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', σελ. 84.

³ F. P o u q u e v i l l e, Voyage de la Grèce, Β' ἔκδοσις, τόμ. Α' (Παρίσιος, 1826), σελ. 292.

⁴ Α ὕ τ ὀ θ ι, σελ. 293. Πρὸβλ. L. M. L e a k e, Travels in Northern Greece, τόμ. Α' (Λονδίνον, 1835), σελ. 383 κέ.

Ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ κτιτορικοῦ, ἡ Κλεισούρα ἀπετέλει τὸ βορειότερον σύνορον τοῦ ὑπὸ τοῦ Παλαιολόγου διοικουμένου θέματος.

Τὸ διαμέρισμα τῆς Κολωνίας, συνοροεῦον ΝΑ. μετὰ τῆς Κονίτσης, Δ. μετὰ τοῦ Σκεπαρίου, ΝΔ. μετὰ τῆς Δεσνίτσας καὶ ΒΔ. μετὰ τῆς Κοριτσᾶς¹, ἀνίκει εἰς τὸ προσαρτηθὲν εἰς τὴν Ἀλβανίαν τμήμα τῆς νέας Ἡπείρου. Ὁ *Rouqueville* περιγράφει ὡς ἐξῆς τὰ ὄρια τῆς περιοχῆς ταύτης: «Le canton de Caulonias forme, par sa projection, la clef d'une voûte qui sépare les versants de l'Épire de ceux de l'Illyrie macédonienne, en divisant les eaux que ses montagnes envoient a l'Aouïs et à l'Apsus»². Καί: «Dans sa démarcation moderne, ce même enclave, qui a pris le nom de Caulonias, s'il ne l'a pas, comme je le crois, toujours porté, confine au nord avec le canton de Ghéortcha, au nord-ouest avec celui de Tomoritza, et à l'ouest avec la Desuitza. Enfin dans les autres parties de l'horizon, en remontant jusqu'au nord-est, il est entouré par les cantons de Preméti, de Conitza, d'Anasélitzas et de Devol, qui est traversé par les montagnes dans lesquelles l'Apsus prend ses sources. Ainsi, on peut regarder le territoire de Caulonias comme le centre de l'Illyrie méridionale, et son emplacement comme faisant partie ou étant très voisin de la Phœbéatie des Dassarets».³ Εἰς τῶν κυριωτέρων συνοικισμῶν τῆς περιφερείας ταύτης εἶναι τὸ Δεσκοβικὸν (Λιασκοβίκι), τὸ ὅποιοι ἀναφέρεται ἐν τῷ ἡμετέρῳ κτιτορικῷ⁴.

Ὅλιγώτερας καὶ ὀλιγώτερον ἀκριβεῖς πληροφορίας ἔχομεν περὶ τοῦ «θέματος Λυβίσσης». Ἐκ τινος χωρίου τοῦ *Καντακουζηνοῦ* (τόμ. Β', σελ. 81: «καὶ Ἀλβανούς τοὺς περὶ τὴν Πωγωνιανὴν καὶ Λυβίσσαν νεμομένους...») δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ὅτι ἡ Λύβισσα ἦτο περιοχὴ γειτνιαζούσα πρὸς

¹ Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', σελ. 89. Πρβλ. καὶ Π. Κ ο υ γ ι τ ῆ α, Πραγματεία τοπογραφικῆ, ἱστορικῆ καὶ ἐθνολογικῆ τῆς ἄνω Ἀλβανίας ἢ Ἰλλυρίας, κατὰ Ἀλβανίας ἢ Μακεδονικῆς Ἰλλυρίας καὶ Ἡπείρου, (Ἀθήναι, 1905), σελ. 129.

² *Rouqueville*, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', σελ. 234.

³ Ἀ ὑ τ ὄ θ ι, σελ. 237.

⁴ Ὁ Δ η μ ῆ τ ρ ι ο ς Χ ω μ α τ ι α ν ὸ ς (ἔκδ. *Pitra*, *Analecta sacra*, τόμ. 6, στ. 47 καὶ 529) μνημονεύει τοῦ θέματος Κολωνίας ἐν Βορείῳ Ἡπείρῳ. Ἐν δὲ τῷ ὑπὲρ τῶν Βενετῶν χρυσοβούλλῳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Γ' (Νοέμβριος τοῦ 1198) ἀναφέρεται ἡ «*Provincia Coloniae*». *Z a c h a r i a e v o n L i n g e n t h a l*, *Jus graeco-romanum*, τόμ. 3, σελ. 560 (ἔκδ. Ἴ. καὶ Π. Ζέπου, τόμ. Α', σελ. 475). *T a f e l - T h o m a s*, *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, τόμ. Α' (= *Fontes Rerum Austriacarum. Diplomata et Acta*, τόμ. 12), σελ. 259.

τὴν Πωγωνιανήν. Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς παρατηρεῖ ὅτι ὁ *Rouqueville* «ἤμαρ-
τημένως τίθησιν (τὴν Λυβίσσαν) εἰς τὴν Λαψίσταν τῶν Ἰωαννίνων» καὶ
εἰκάζει ὅτι αὕτη ἔκειτο, ὅπου ἡ Μακεδονικὴ Λαψίστα¹.

Τὸ νοτιώτατον σημεῖον τῆς διοικητικῆς περιφερείας τοῦ Παλαιολό-
γου ἀπετέλει τὸ ὄρος Πάπιγκον τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας Κονίτσης μετὰ
τῆς ἐπὶ τῶν κλιτύων αὐτοῦ ὁμωνύμου κώμης. Οἱ Βυζαντινοὶ ἐγνωρίζον τὸ
ὄνομα τοῦ Παπίγκου², τὸ ὁποῖον ἐδήλου πιθανώτατα ὄχι μόνον τὴν κώ-
μην ἢ τὸ ὄρος, ἀλλὰ καὶ τὴν περιοχὴν ὁλόκληρον³.

Ἐντὸς τῆς οὕτω ὀριζομένης διοικητικῆς περιφερείας πρέπει νὰ ἀνα-
ζητηθοῦν τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου κτισθέντα τρία μονα-
στήρια. Πρῶτον κατὰ σειρὰν ἔρχεται τὸ μονύδριον τοῦ Μεγάλου Νικο-
λαίου εἰς τὴν Σέλτσην. Ἐκ τοῦ κλιτορικοῦ δὲν προκύπτει σαφῶς ἐὰν διὰ
τοῦ ὀνόματος τούτου δηλοῦται τὸ ὁμώνυμον χωρίον τῆς ἐπὶ Τουρκοκρα-
τίας διοικήσεως καὶ τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας Κονίτσης⁴ ἢ εὐρύτερα γει-
τνιαίζουσα περιοχὴ. Ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει, θὰ ἦτο δυνατόν
νὰ ταῦτισθῇ τὸ μονύδριον τοῦτο μὲ τὴν παρὰ τὴν Πολίτσιανην σφζο-
μένην μονὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἢ ὅποια, κατὰ τὴν ἐπιτόπιον παράδο-
σιν, μὴ ἐπικυρουμένην ὑπὸ γραπτῶν μαρτυριῶν, ἐκτίσθη τῷ 1080⁵ ἢ
τῷ 1130⁶.

Δεύτερον ἔρχεται τὸ μονύδριον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου «εἰς τοῦ
Βούργεση». Παρὰ τὰς μακρὰς καὶ ἐπιμόνους ἐρεῦνας μας, δὲν ἠδυνήθη-
μεν νὰ ἀνεύρωμεν εἰς τὰς πηγὰς καὶ τὰ βοηθήματα τὸ τοπωνύμιον τοῦτο.
Τοῦναντίον εἶναι γνωστοὶ οἱ ἐν τῇ αὐτῇ παραγράφῳ τοῦ κλιτορικοῦ μνη-
μονευόμενοι συνοικισμοὶ τοῦ Λεσκοβικοῦ (Λιασκοβίκι), κειμένου εἰς τὴν
δεξιὰν ὄχθην τοῦ Σαρανταπόρου ΒΑ. τῆς Κονίτσης⁷, καὶ τοῦ Τζερετζικοῦ

¹ Π. Ἀραβαντινός, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', σελ. 97.

² Ἱστορικὸν Κομνηνοῦ μοναχοῦ καὶ Πρὸς κλοῦ μοναχοῦ (ἔκδ. Γ. Δεστούνη, Πετροῦπολις, 1858), σελ. 35. *Epirotica* (ἔκδ. Βόννης), σελ. 236. Πρβλ. Ἱ. Λαμπρίδου, Ζαγοριακά, (Ἀθήναι, 1870), σελ. 4.

³ Ἱ. Λαμπρίδου, Ζαγοριακά, σελ. 3-4. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα, τεῦχος 8, μέρος πρῶτον, (Ἀθήναι, 1889), σελ. 38: «Τὸ δὲ δυτικὸν [τιμῆμα τοῦ Ζαγορίου] ἀπὸ τῆς ἸΔ' τοῦλάχιστον ἑκατονταετηρίδος ἐκαλεῖτο ἐκ μᾶς τῶν πολιχνῶν αὐτοῦ Πάπιγκον...».

⁴ Π. Ἀραβαντινός, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', σελ. 339. Πρβλ. Λεξικὸν τῶν Δήμων, Κοινοτήτων καὶ συνοικισμῶν τῆς Ἑλλάδος, (Ἀθήναι, 1923), σελ. 101.

⁵ Δ. Εὐαγγελίδου, Ἡ Βόρειος Ἡπειρος, (Ἀθήναι, 1919), σελ. 47 καὶ 89.

⁶ Ἱ. Λαμπρίδου, Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα, τεῦχος ἑβδομον, (Ἀθήναι, 1889), σελ. 35.

⁷ Π. Ἀραβαντινός, Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', σελ. 97.

εις τὴν παλαιὰν διοίκησιν Κονίτσης¹. Ἐν τῇ περιφερείᾳ ταύτῃ δύο γνωρίζομεν σκηνώματα τιμώμενα ἐπ' ὄνόματι τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου: τὸν ἐν Πολιτσίανη ναὸν τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου² καὶ τὴν ἡμίσειαν ὄραν δυτικῶς τῆς κώμης ταύτης κειμένην ὁμώνυμον μονὴν³, ἣ ὁποῖα ἦτο ἄλλοτε μετόχιον τοῦ μοναστηρίου τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου «τοῦ Μωροδέτου». Τὴν μονὴν ταύτην⁴ περιγράφει ὡς ἐξῆς ὁ *Μηνᾶς Τσελικίδης*:

«Ἡ νῦν μονὴ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου εἶναι ἐκτισμένη ἐπὶ τῆς κατοφερείας γηλόφου, πρὸ τοῦ ὁποίου ἀναπετάννυται ὀρίζον ἀποκαλύπτων ἅπασαν τῆς φύσεως τὴν μεγαλοπρέπειαν. Τὸ μετόχιον τοῦτο, ὡς ἐκ τῆς μόνης μαρτυρίας τοῦ ἱερομονάχου Δαμασκηνοῦ, φαίνεται νὰ ἐκτίσθη κατὰ τὸ 1141 μ.Χ.⁵ καὶ εἶναι κατὰ πάντα ὅμοιον πρὸς τὴν Μονὴν αὐτοῦ, πλὴν κατὰ τι μεγαλείτερον. Τέσσαρες ἐν τῷ μέσῳ στῦλοι ὑποβαστάζουσι τὸν οὐρανὸν τοῦ πύργου καὶ τὴν ὑπ' αὐτὸν στέγην τοῦ ναοῦ, τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ὁποίου φωτίζεται διὰ τῶν τεσσάρων ἐπὶ τοῦ πύργου παραθύρων. Τὸ δάπεδον τοῦ κυρίως ναοῦ καλύπτουσι κανονικαὶ ἐξάγωνοι πλίνθιναί πλάκες, τὸ δὲ ἱερὸν βῆμα τετράγωνοι. Διὰ τριῶν δὲ ἐκ δυσμῶν βαθμίδων κατέρχεται τις εἰς τὸν νάρθηκα, δι' οὗ εἰσέρχεται εἰς τὸν ναόν. Κλίμαξ ἀρχαία ξυλίνη ἐκ τοῦ νάρθηκος φέρει εἰς τὸ γυναικεῖον, ὅπερ εἰς οὐδεμίαν μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ εὐρίσκεται σχέσιν, διότι οὐδὲν ὑπάρχει παραθύρον βλέπον

¹ Ἀ ὁ τ ὄ θ ι, σελ. 341. Ἐν τῷ τόμῳ διαλύσεως τῆς ἐπαρχίας Πωγωνιανῆς καὶ συγχωνεύσεως μετὰ τῶν γειτόνων ἐπαρχιῶν Κορυθαῶς καὶ Βελλᾶς (Μάιος τοῦ 1863) τὸ Τζερετζικὸν (Τζάρτζικον) ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν χωρίων τοῦ Καζᾶ Πωγωνιανῆς τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς μητροπόλεως Πωγωνιανῆς. Βλ. Μητροπολίτου Σ ἄ ρ δ ε ω ν Γ ε ρ μ α ν ο ὦ, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐν Ἠπειρῷ καὶ Ἀλβανίᾳ ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, Ἠπειρωτικὰ Χρονικά, τόμ. 12 (1937), σελ. 91.

² Μ. Κ. Τ σ ε λ ι κ ῖ δ ο υ, Ὁ Ναὸς τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου ἐν Πολιτσίανῃ, Ἐφημερίς «Ταχυδρόμος» Κωνσταντινουπόλεως, ἔτος Ζ', ἀριθ. 1879 (13 Ὀκτωβρίου 1904), σελ. 3.

³ Ἴ. Λ α μ π ρ ῖ δ ο υ, Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα, τεῦχος ἕκτον, (Ἀθῆναι, 1888), σελ. 14-15. Πρβλ. Μ. Κ. Τ σ ε λ ι κ ῖ δ ο υ, Ἡ μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ τὸ μετόχιον αὐτῆς ἐν Πολιτσίανῃ, Ἐφημερίς «Ταχυδρόμος» Κωνσταντινουπόλεως, ἔτος Ζ', ἀριθ. 1925 (8 Δεκεμβρίου 1904), σελ. 3.

⁴ Κατὰ τὸν Ἴ. Λ α μ π ρ ῖ δ ο υ, Ἀπόθι, σελ. 14, ἡ μονὴ ἐκτίσθη τῷ 1080.

⁵ Ἡ ἐπιγραφή, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ἐνταῦθα ὁ Μ. Τ σ ε λ ι κ ῖ δ ο υ (βλ. καὶ «Ταχυδρόμος», 1904, ἀριθ. 1879), ἐξεδόθη ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ κ. Π. Π ο υ λ ῖ τ σ α, Ἐπιγραφαὶ καὶ ἐνθυμήσεις ἐκ τῆς Βορείου Ἠπειροῦ, Ἐπετηρίς Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 5 (1928), σελ. 65, καὶ ἔχει οὕτω «Δεῖσις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Δαμασκινου ἱερομονάχου Ἐτους ΖΡΘ'» (=1601). Εἶναι ἐπομένως ἐσφαλμένη ἢ ὑπὸ τοῦ Τσελικίδου παρεχομένη χρονολογία καὶ τὰ εἰς αὐτὴν στηριζόμενα περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀνεγέρσεως τῆς μονῆς συμπεράσματα. Ἄλλωστε ἡ ἐπιγραφή, γεγραμμένη ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τῆς Θεοτόκου, οὐδὲν ἄλλο μαρτυρεῖ ἢ μόνον ὅτι ἡ τοιχογραφία αὕτη ἐφιλονοήθη κατὰ τὸ ἔτος 1601.

πρὸς τὰ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ. Ἐκ τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου αὐτοῦ νῦν ὑπελείφθησαν δύο ἐπὶ τοῦ τοίχου εἰκόνες, ἡ τοῦ Σωτῆρος δεξιόθεν τῆς εἰσοδοῦ τοῦ ναοῦ καὶ ἡ τῆς Θεοτόκου, ἐφ' ἧς καὶ ἡ σημείωσις τοῦ ἱερομονάχου Δαμασκηνοῦ, τὸ ὑπερκείμενον τοῦ εἰκονοστασίου καὶ ὁ ἄνωθι τούτου μέγας σταυρὸς κεχρυσωμένα (βαρρακωμένα) καὶ ἡ ἀπέναντι τῆς Ἁγίας Τραπέζης δίπηχυς εἰκὼν τῆς Θεομήτορος, τὸ πλεῖστον σκωληγκόβρωτος καὶ κατεστραμμένη. Ἄπαντα τὰ λοιπὰ σκεύη τοῦ ναοῦ εἰσι μεταγενέστερα καὶ τὰ πλεῖστα ἀριθμοῦσι τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ἱερομονάχου Χ. Ἀνθίμου τοῦ ἀπὸ Σιάμου (1821-1890), ἐφ' οὗ καὶ ἡ νῦν μονὴ ἀνέλαβε τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς ἐκλαμψιν. Ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς οὗτος κατεσκεύασεν ἕξ ἀργύρου καὶ τὸ κιβώτιον πρὸς ἐναπόθεσιν τῶν τοῦ ἁγίου Σοφianoῦ λειψάνων καὶ τὸν μέγαν ἀργυροῦν Σταυρὸν, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῶν. Πρὸς βορρᾶν παραπλεύρως τοῦ ναοῦ ἐγείρονται κελλίαι τῆς Μονῆς ἐκ δύο ἀπαρτιζόμενα δωμάτων' νοτίως δὲ ὑψοῦται τὸ κωδωνοστάσιον. Ἐμπροσθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος λαχανόκηπος κατάφυτος ἕξ ὀπωροφόρων δένδρων προσδίδει εἰς τὴν θέσιν τῆς μονῆς ῥομαντικότητά τινα. Εὐρεῖα πρὸς δυσμὰς τοῦ ναοῦ ἐκτείνεται ὀρθογώνιος ἀλλή, εἰς τὴν δυτικὴν τῆς ὁποίας γωνίαν ὑψοῦται μεμονωμένον διώροφον οἰκοδόμημα. Τρία τοιαῦτα οἰκοδομήματα, ὧν τὸ πρὸς τὴν δυτικὴν γωνίαν εἶναι ὑπερτερον, ἐπεκτείνονται καὶ ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς ἀλλῆς, ἧς ἡ κυρία εἴσοδος εὐρίσκεται πρὸς νότον. Τὰ δωμάτια ταῦτα ἐχρησίμευον ὡς κατάλυμα τῶν κατὰ τὴν 2 Μαΐου ἐκ τῶν περικύριων, ὧν τινα εἶχον καὶ ἴδιον διαμέρισμα, εἰς τὴν πανήγυριν προσερχομένων»¹.

Εἶναι δυνατόν νὰ ταῦτισθῇ ἡ παρὰ τὴν Πολίτσιανην μονὴ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ κτιτορικοῦ μνημονευομένην; Οὔτε τὰ ὑπὸ τοῦ κτιτορικοῦ παρεχόμενα στοιχεῖα, οὔτε αἱ περὶ τῆς ἡπειρωτικῆς μονῆς συγκεχυμένα καὶ ἀμάρτυροι πληροφορίαι ἐπιτρέπουν τὸν μετὰ βεβαιότητος ταῦτισμόν. Διατυπώνομεν ἅπλως μίαν ὑπόθεσιν, τὴν ὁποίαν ἐπιτόπιοι ἔρουναι θὰ ἠδύναντο νὰ ἐλέγξουν.

Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὴν τρίτην μονὴν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου «ἐν τῷ θέματι τῆς Λυβίσδας εἰς τὴν ἄκρην τοῦ κάμπου εἰς τὸν λεγόμενον Φράξον». Καὶ ἐδῶ τὰ τοπογραφικὰ στοιχεῖα εἶναι ἀνεπαρκῆ καὶ ἀσαφῆ. Ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, προτάξας τὴν ἐπιγραφὴν: «Χρυσόβουλλον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πωγωνιανῆς τοῦ καὶ πατριαρχικοῦ σταυροπηγίου», ἠθέλησε δι' αὐτῆς νὰ δηλώσῃ ὅτι τὸ ἐκδιδόμενον κτιτορικὸν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπιφανεστάτην τῶν μονῶν τῆς Πωγωνιανῆς, τὴν τῆς Μολυβδοσκεπάστου.

¹ Μ. Τ σ ε λ ι κ ἰ δ η ς, ἐν ἐφημερίδι «Ταχυδρόμος» Κωνσταντινουπόλεως, 1904, ἀριθ. 1925, σελ. 3.

Ἡ μονὴ αὐτή, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ κειμένη παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἄφου εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἀπὸ τῆς Δεπαλίτσης, «ἠγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνοικοδομήθη συνδρομῇ καὶ δαπάνῃ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου», βραδύτερον δὲ ἀνεκαινίσθη ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ μεγάλου Δουκὸς τοῦ Παλαιολόγου, καθ' ἃ ἀναγράφει ἡ ἐν τῷ ναῷ σωζομένη ἐπιγραφή¹. «Ἄνωθεν δὲ τῆς πρὸς Δ. ἀρχαίας τοῦ ναοῦ πύλης... διασφίεται τοιχογραφία, ἐν ἣ οἱ δύο οὗτοι αὐτοκράτορες² εἰκονίζονται φέροντες ἐπὶ κεφαλῆς στέμματα καὶ κυκλοειδῆ στέφανον, οἷος ὁ περὶ τὰς κεφαλὰς τῶν Ἁγίων, ὑπεράνω δὲ τῶν στεφάνων τούτων ἀναγινώσκειται καὶ τὸ ὄνομα ἐκάστου σαφέστατα»³. Σημειώτεον ὅτι ἐν τῷ βιβλίῳ παρρησιῶν τῆς μονῆς, ἀντιγραφέντι κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἐκ παλαιότερου χειρογράφου, οἱ βασιλεῖς Κωνσταντῖνος καὶ Ἀνδρόνικος ἀναφέρονται ὡς κτίτορες⁴.

Φανταστικὰ διηγήματα καὶ θρυλοὶ, μεταβιβαζόμενοι ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν εἴτε διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως εἴτε διὰ γραπτῶν μνημείων, ὡς ἡ ἀνωτέρω μεταγενεστέρα, ἴσως κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1521 γενομένην ἐπισκευὴν⁵ χαραχθεῖσα, ἐπιγραφή, περιβάλλουν τὴν ἀρχαιοτέραν ἱστορίαν τῆς Μολυβδοσκεπάστου. Κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Δ' ὁ Πωγωνάτος, ἐπανερχόμενος ἐκ Σικελίας, παρέρμεινεν «εἰς τὴν ἀντικρὺ ἀπὸ τῆς Δεπαλίτσης ὄχθην τοῦ Ἄφου πόλιν Σεπάρειαν ἢ Σεσάριθαν»⁶ καὶ ἔκτισε τὴν μονήν. Ὁ Λεων. Βασιλειάδης βεβαίῳ ὅτι ἀνέγνωσεν ἐν παλαιῷ χειρογράφῳ διήγημα περὶ τοῦ ἐπεισοδίου, ἐξ οὗ

¹ Ἰ. Λ α μ π ρ ἰ δ ο υ, Ἑπειρωτικὰ Μελετήματα, τεύχος ἕκτον, σελ. 18-19. Λ Μ. Β α σ ι λ ε ἰ ἄ δ ο υ, Ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Πωγωνιανῆς καὶ ἡ βασιλικὴ Μονὴ Μολυβδοσκεπάστου, Ἑπειρωτικὸς Ἀστὴρ, τόμ. Α' (1904), σελ. 180 κέ.

² Τοιαῦται τοιχογραφίαι παριστῶσαι αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου ἀπαντῶνται καὶ εἰς ἄλλους ναοὺς τῆς Β. Ἑπείρου καὶ Ἀλβανίας, ὡς π. γ. ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς Παναγίας Ἀπολλωνίας, ὅπου ἡ ἐπιγραφή: «Ἀνδρόνικος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς Ῥωμαίων Κομνηνο-Δουκ-Αγγελο-Παλαιολόγος ὁ καὶ νέος Κωνσταντῖνος Κομνην-Αγγελο-Παλαιολόγος ὁ ὡς ἀληθῶς φιλόχριστος καὶ φιλομόναχος». Ἄ ν θ ἰ μ ο υ Ἀ λ ε ξ ο ὕ δ η, Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφή τῆς ἱεράς μητροπόλεως Βελεγράδων, (Κέρκυρα, 1868), σελ. 76-77. Πρβλ. Σ. Ἀ ρ ι σ τ ἰ ἄ ρ χ ο υ, Ἐπιγραφαὶ ἑλληνικαί, λατινικαὶ καὶ σερβικαὶ τῆς ἐπαρχίας Βελεγράδων. Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, τόμ. 13 (1878--1879), σελ. 94--97. Ἐ μ μ. Ῥ ι κ ἄ κ η, Βεράτιον, (Ἀθήναι, 1910), σελ. 20.

³ Ἰ. Λ α μ π ρ ἰ δ ο υ, Αὐτόθι, σελ. 18-19.

⁴ Ε φ. Σ α β ρ ἄ μ η, Χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης Βησσανῆς - Πωγωνίου, Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 11 (1935), σελ. 301.

⁵ Λ. Μ. Β α σ ι λ ε ἰ ἄ δ η ς, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 180.

⁶ Α ὕ τ ὅ θ ι, σελ. 181.

ἀφορμὴν λαβὼν ὁ Βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ ἔκτισε τὸ μοναστήριον, καὶ προσθέτει ὅτι, κατὰ τὸ χειρόγραφον, τὸ ἐπισόδιον τοῦτο «διηγρήθη εἰς τοὺς ἐνταῦθα ὁ ἐν ἔτει 1039 (!) εἰς Ἡπειρον ἀφικόμενος Μακαριώτατος Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μητροφάνης»¹. Ὁ μόνος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦτο, ἦτο ὁ Μητροφάνης Κριτόπουλος (1636-1639), πατριαρχεύσας ἑξακόσια ἔτη μετὰ τὸ 1039².

Καὶ ἄλλαι ἠπειρωτικαὶ μοναὶ³ ἀνάγουν τὴν ἀρχὴν των εἰς Κωνσταντῖνον τὸν Πωγωνάτον. Ἡ γένεσις τοῦ θρύλου τούτου ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὸ ὄνομα τῆς περιφερείας τοῦ Πωγωνίου καὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Πωγωνιανῆς.

Ἡ ἀνωτέρω σημειωθεῖσα ἐπιγραφὴ μνημονεῦει καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ Παλαιολόγου ὡς ἀνακαινίσαντος τὴν μονὴν τῆς Μολυβδοσκεπάστου. Ποίαν ἱστορικὴν ἀξίαν ἔχει ἡ μεταγενεστέρα αὕτη μαρτυρία; Εἶναι βέβαιοι ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ὁ Γ' ἐπέδειξεν ἰδιαιτέραν μέριμναν διὰ τὰ πράγματα τῆς δυτικῆς Μακεδονίας καὶ Βορείου Ἡπείρου κατὰ τὰς δύο ἐπιχειρηθεῖσας ἐκστρατείας τοῦ 1328 ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, περὶ τοῦ ὁποῖου ἐγένετο ἀνωτέρω ὁ προσήκων λόγος, καὶ τοῦ 1335-1336, ὁπότε ὑπετάχθησαν οἱ ἀποστατήσαντες Ἀλβανοί⁴. Ἡ δευτέρα μάλιστα ἐπίσκεψις τοῦ αὐτοκράτορος ἐχαιρείσθη μετ' εὐγνωμοσύνης ὑπὸ τῶν κατοίκων· «ἀπὸ γὰρ τῶν Κομνηνοῦ τοῦ Μανουὴλ βασιλέως χρόνων ἄχρις Ἀνδρονίκου τῶν Παλαιολόγων τοῦ δευτέρου βασιλέως ἕτερος βασιλεὺς οὐκ ἐπεδήμησεν αὐτοῖς οὐδὲ προνοίας ἠξίωσε τοιαύτης»⁵. Οὐδεμίαν ὅμως ἔνδειξιν, ἄμεσον ἢ ἔμμεσον, ἔχομεν μαρτυροῦσαν ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἀνεκαίνισε τὴν μονὴν τῆς Μολυβδοσκεπάστου. Μήπως ἡ παράδοσις αὕτη ὀφείλει τὴν γένεσίν της εἰς τὴν ὀμωνυμίαν τοῦ αὐτοκράτορος μετὰ τοῦ ὑποτιθεμένου κτίτορος — τοῦ πρωτοβεστιαρίου Ἀνδρονίκου; Πρόκειται ἀτυχῶς περὶ ἀπλῆς εἰκασίας⁶.

Μία ἄλλη ἐκκλησία, ἡ ὁποία θὰ ἠδύνατο νὰ ταυτισθῇ μετὰ τῆς ὑπὸ

¹ Α ὑ τ ὅ θ ι, σελ. 182.

² Πρβλ. Χ ρ υ σ σ τ ὅ μ ο υ Π α π α δ ο π ο ὄ λ ο υ, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηῶν, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, (Ἀλεξάνδρεια, 1935), σελ. 689 κέ.

³ Πρβλ. Μητροπολίτου Ἀθηναγόρου, Νέος Κουβαράς, Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, τόμ. 4 (1929), σελ. 18. Χ. Ρ ε μ π έ λ η, Ἡ ἱερά μονὴ Ζέριμας, Αὐτόθι, τόμ. 5 (1930), σελ. 20.

⁴ Κ α ν τ α κ ο υ ζ η ν ὄ ς, τόμ. Α', σελ. 495 κέ.

⁵ Α ὑ τ ὅ θ ι, σελ. 498-499.

⁶ Ἡ μονὴ τῆς Μολυβδοσκεπάστου ἔτυχεν ἰδιαιτέρας στοργῆς ἐκ μέρους Ῥουμάνων δυναστῶν. Πλὴν τῆς ἀνωτέρω παρατεθείσης βιβλιογραφίας, βλ. καὶ Ν. J o r g a, Fondations des princes Roumains en Epire, en Morée, à Constantinople, dans les îles et sur la côte d'Asie Mineure, Académie Roumaine. Bulletin de la section historique, τόμ. 2 (1914), σελ. 249.

τοῦ Κομνηνοῦ Παλαιολόγου ἀνεγερθείσης εἶναι ἢ παρὰ τὴν Πολίττειανη τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, «Παναγία τοῦ Μωροδέτου» (Μπροδέτσι) καλουμένη. Κεῖται ἡμίσειαν ὄραν δυτικῶς τῆς Πολιττειάνης «ἐπὶ καταφύτου ἐκ δρυῶν καὶ κρανεῶν θελκτικοῦ γηλόφου», ἦτο δὲ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐγκαταλελειμμένη καὶ ἐχρησίμευεν ὡς ἄστυλον εἰς τοὺς ποιμένας¹. Κατὰ τὰς ἐπιτοπίους παραδόσεις, ἡ μονὴ ἐκτίσθη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ² ἢ ὑπὸ τινος βασιλοπούλας Ἰωννης, ἡ ὁποία ἠσπασθη τὸν μοναχικὸν βίον³, ἦτο δὲ πεπρωκισμένη μὲ μεγάλα κτήματα καὶ μετόχια, ἐν οἷς καὶ τὸ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλήσαμεν ἀνωτέρω. Ὡς καὶ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ ἰδρύματα τῆς Ἡπείρου, ἢ «Παναγία τοῦ Μωροδέτου» ἔτυχε τῆς προστασίας τῶν Ῥουμάνων αὐθεντῶν⁴.

Τὸ ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτῃ ἐκδιδόμενον κτιτορικὸν τοῦ Κομνηνοῦ Παλαιολόγου ἀποτελεῖ ἐν ἐπὶ πλέον τεκμήριον τῆς μεγάλης οἰκοδομικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία παρατηρεῖται εἰς τὴν παλαιὰν καὶ τὴν νέαν Ἡπειρον κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος. Ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ προσεπαθήσαμεν νὰ διαλευκάνωμεν τὰ διάφορα προβλήματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ κτίτορος καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν μοναστηρίων. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο σημεῖον δὲν ἠδυνήθημεν, δυστυχῶς, νὰ διατυπώσωμεν θετικὰ συμπεράσματα. Ἐλπίζομεν ὅτι ἄλλοι ἐρευνηταί, οἰκειότεροι πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς Βορείου Ἡπείρου καὶ δυνάμενοι νὰ προβοῦν εἰς ἐπιτοπίους ἐρεῦνας, θὰ συμπληρώσουν ἐπιτυχῶς τὸ κενὸν τοῦτο.

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟΝ

Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑλλάδος, συμπληρωτικὸς κώδιξ 197, φύλλ. 1—4α. Ἐπειδὴ τὸ κατωτέρω ἐκδιδόμενον κείμενον δὲν παρεδόθη ἐν πρωτοτύπῳ ἢ ἐν ἀπογράφῳ, ἐπικεκρωμένῳ ὑπὸ ἐπισήμου πολιτικῆς ἢ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἐν φιλολογικῷ ἀντιγράφῳ, ἐθεωρήσαμεν σκόπιμον νὰ τηρήσωμεν κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους διετυπώσαμεν ἐν τῇ πραγματείᾳ *Le chrysobulle, d'Alexis III Comnène, empereur de Trébizonde, en faveur des Vénitiens* (Παρίσιος

¹ Μ. Τσελικίδου, Ἡ μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ τὸ μετόχιον αὐτῆς ἐν Πολιττειάνῃ, Ἐφημερὶς «Ταχυδρόμος» Κωνσταντινουπόλεως, ἔτος Ζ' ἀριθμ. 1925 (13 Σεπτεμβρίου 1904), σελ. 3.

² Ἰ. Λαμπρὶδου, Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα, τεῦχος ἕκτον, σελ. 14-15.

³ Μ. Τσελικίδου, Αὐτόθι.

⁴ Ν. Jorga, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 250.

1932), σελ. 17 κ. ε. Χωρίς, δηλαδή, νὰ ἐπιφέρωμεν κάμμιαν μεταβολὴν εἰς τὸ τυπικὸν καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ κειμένου, ἀποκατεστήσαμεν τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν στίξιν. Ἐν τῷ κριτικῷ ὑπομνήματι, ἐσημειώσαμεν τὰ κυριότερα σφάλματα τοῦ ἀντιγραφέως.

**Χρυσόβουλλον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Πωγωνιανῆς,
τοῦ καὶ πατριαρχικοῦ σταυροπηγίου.**

Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ τῆς κυρίας καὶ ἀληθῶς ὑπερενδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ πάντων τῶν ἁγίων. *Καγὼ Κομνηνὸς ὁ Παλαιολόγος σὺν τῇ συμβίῳ μου Ἐλέ- 5
νη καὶ τῶν τέκνων μου, Σίμον τε καὶ Νικηφόρον ἡ θεία χάρις τοῦ Θεοῦ
καὶ δι' εὐχῆς τοῦ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως κῆρ Ἀνδρονίκου Κωνσταντινου-
πόλεως καὶ πάσης Ῥωμανίας καὶ δι' εὐχῆς τοῦ παναγιωτάτου πατριάρχου
Κωνσταντινουπόλεως καὶ πάσης τῆς οἰκουμένης*· διότι καὶ ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐκ τῆς ἁγίας Κωνσταντινουπόλεως πεφύκαμεν. Ἐνθα καὶ διορίσαντος 10
ἡμᾶς καὶ εἰς τελείαν πρόνοιαν ἐκπέμψα <ν>τος ἡμᾶς ἐν τῷ τῆς Αὔσεως
θέματι, ἀπὸ δᾶν τῆς Κλεισούρας μέχρι τοῦ Παπίγκου, Ανβίσδης τε καὶ
Κορούσας καὶ Κολωνίας ἀθθεντεύοντος ἡμᾶς καὶ διορίζοντος τὸ τοιοῦτον
θέμα, ἐποίησα μονύδρια τρία, ἓνα μὲν εἰς τὴν Σέλτζη, τὸν Μέγαν Νικό-
λαον, ὄλον εἰς ἀγορὰν ἀπὸ τὸν Βελιάνον δύο ζεφιαῖς εἰς ὑπέρπυρα λ' βε- 15
νέτικα σὺν καὶ τὸ χωράφιον, ἐν ᾧ ἐφύτευσα ἀμπέλι τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ
μυλοθέσιον ἠγόρασα παρὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Πρίπα εἰς ὑπέρπυρα βενέτικα
ις' καὶ ἐκόλλησα τὴν ἐκκλησίαν τὴν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Μεγάλου Νικολάου
μετόχιον τῆς πόλεως καὶ πατριαρχικὴν μονὴν κατέστησα αὐτήν, νὰ μηδὲν
ἔχη ἄδειαν ἐν αὐτῇ μήτε ἀρχιερεὺς ὁ κατὰ χώραν μήτε ἔξαρχος μήτε κλη- 20
ρικὸς μήτε ἄλλος τις. Ἐποίησα γοῦν αὐτὴν ἐλευθέρην, παντελεύθερον ἔνε-
κεν τῆς ψυχικῆς μου σωτηρίας, ὥστε εἶναι αὐτὴν εἰς κατοικίαν μοναχῶν.

Μετὰ τοῦτο γοῦν ἐποίησα καὶ ἄλλον μονύδριον εἰς τοῦ Βούργεσι, ἀνά-
μεσα τὰς δύο χώρας, τὸ εἰς ὄνομα τιμώμενον τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀ-
θανασίου, διὰ συνδρομῆς, κόπου τε καὶ ἐξόδου ὑπὸ τῆς ἐμῆς χειρὸς. Ἠγό- 25
ρασα δὲ τὸ ἀγρίδιον, ὅπερ ἐποίησα τὴν ἐκκλησίαν, ἀπὸ τὸν Δημήτριον τὸν
Τζέρενσι εἰς ὑπέρπυρα ὀκτὼ βενέτικα, ἠγόρασα δὲ καὶ τὸ χωράφιον τὸ πα-
ραθὲν τὴν ἐκκλησίαν ὄλον τὸ κομμάτι τὸ πρὸς τοῦ Βούργεσι ἕως τοῦ ἀπά-
νου δρόμου ὄλον τὸ πλασιδί ἐκ τιναν ἀνθρώπων, τὸν Κάλεσι, εἰς ὑπέρπυρα
σ' βενέτικα καὶ ἐφύτευσα τὸ ἡμισυ ἀμπέλιν τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ ἡμισυ 30
διὰ ψυμοκαρπίαν ἠγόρασα δὲ καὶ ἕτερον χωράφιον πλησίον τοῦ πλασιδίου
τὸ πρὸς τὸ Λεσκοβικὸν καὶ ἐκόλλησα αὐτὸ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἠγόρασα δὲ
καὶ ἕτερον χωράφιον ἀπὸ δᾶν τῆς ἐκκλησίας ἕως τὸν Μέγαν Λάκκον ἀπὸ
τὸν Μιχάλην τὸν Ἀνυφαντὴν διὰ ὑπέρπυρα ξθ' καὶ διὰ μόδια πέντε γέν-

νημα καὶ προσεκόλλησα καὶ αὐτὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἠγόρασα δὲ καὶ εἰς 35 τὴν Πλασίτζα τὸ ἀπάνω τὸ μυλοθέσιον ἀπὸ τὸν Σύρκον εἰς ὑπέρπυρα λέ'. Ἐποίησα δὲ καὶ ἕτερον μύλον ἰδιόχειρόν μου κατωθέον τὸ χωρίον μου τὸ Τζερετζικὸν εἰς τὸν λάκκον κάτω καὶ ἐκόλλησα αὐτὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐνεκεν ψυχικῆς μου σωτηρίας, καὶ τέσσαρας ζευγίτας. Ἐποίησα καὶ αὐτὴν ἐλεύθερον καὶ πατριαρχικὴν Κωνσταντινουπόλεως, μὴ ἔχων ἄδειαν ἢ κάμ- 40 μίαν ἐξουσίαν ὁ κατὰ χώραν ἐφρισκόμενος ἀρχιερεὺς διασεῖσαι ἢ ἐνοχλῆσαι τι τοῦ παράπαν αὐτήν, μήτε κληρικὸς μήτε ἔξαρχος τοῦ ἀρχιερέως.

Ἐποίησα δὲ καὶ ἕτερον μονύδριον ἐν τῷ θέματι τῆς Λυβίσδας τὸ εἰς τὴν ἄκρην τοῦ κάμπου εἰς τὸν λεγόμενον Φράξον ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεργίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου. Ἠγόρασα δὲ τὴν τοποθεσίαν αὐτὴν ἀπὸ 45 τὸν Μιχάλην τὸν Βαγρεάνον εἰς ὑπέρπυρα π' βενέτικα ἀπὸ τὸν δρόμον ἕως ἂν κατεβαίνουν οἱ δύο λάκκοι καὶ τὸ ἀνάφορον < > ἀπάνω εἰς τὸ Σέλωμα καὶ πλαγινὰ εἰς τὴν μεγάλην πέτραν. Καὶ εἰς τὸν λάκκον πάλιν ἠγόρασα καὶ κατώδρομα τριῶν μοδίων χωράφι πλησίον τοῦ δρόμου, ἐποίησα δὲ καὶ μύλον ἰδιόχειρόν μου πλησίον τοῦ ποταμοῦ εἰς τὴν Τοῦμπαν 50 καὶ ἐκόλλησα αὐτὸν εἰς τὴν [[πατριαρχικὴν μονήν]] ἐκκλησίαν μου, καὶ ἐπαφίω αὐτὰ ἐλεύθερα καὶ πατριαρχικὴν αὐτὴν ἐκόλλησα, μήτε ἐπὶ ἀρχιερέως ἐνοχληθῆναι, μήτε ἐπὶ κληρικῶν. Εἴ τις γοῦν βουληθῆ ἢ ἐνοχλῆσαι ἢ διασεῖσαι τι, ἐχέτω τὰς ἀρὰς τῶν **τιη'** θεοφόρω<v> πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ, τὴν ἀρχόννην τοῦ Ἰούδα, τοῦ Ἀρείου τὸ ἀνάθεμα καὶ τῶν αἰρετικῶν, τοῦ 55 Γιεζῆ τὴν λέπραν, Ἡλὶ τοῦ ἱερέως τὴν καταδίκην, καὶ ἀνοιξάτω ἢ γῆ τὸ στόμα αὐτῆς καὶ καταπιέτω αὐτόν, ὡσπερ Δαθὰν καὶ Ἀβειρών, καὶ μετὰ τοῦ Ἀνανίου καὶ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς Σαμφείρης, καὶ τὴν δρογὴν τοῦ Θεοῦ παντοκράτορος κληρονομήσει. Ἐγράφη Ὁκτωβρίῳ 5' ἰνδικτιῶνος δ'ς ἔτους 58^{οῦ}.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

1. Χρυσόβουλλον] **K** : χρυσόβουλον || 1. Πωγωνιανῆς] **K** : Πωγωνιανῆς || 2. σταυροπηγίου] **K** : σταυροπηγείου || 5. Ἐλένη] **K** : Ἐλενη || 11. ἐκπέμψα<v>τος. **K** : ἐκπέμψατος || 13. Κολωνίας] **K** : Κωλονίας || 15. ὑπέρπυρα] **K** : ὑπέρπειρα || 16 τὸ χωράφιον] **K** : τῷ χωράφιον || 17. ὑπέρπυρα] **K** : ὑπέρπειρα || 24. τιμώμενον] **K** : τιμόμενον || 28. κομιάτι] **K** : κομάτι || 29. 34. καὶ 36. ὑπέρπυρα] **K** : ὑπέρπειρα || 40. κάμμιαν] **K** : καμίαν || 46. ὑπέρπυρα] **K** : ὑπέρπειρα || 47. κατεβαίνου] **K** : κατευαίνου || 47. Λευκὸν ἐν τῷ χειρογράφῳ || 50. Τοῦμπαν] **K** : τούμπαν || 51. [[πατριαρχικὴν μονήν]], αἱ λέξεις διεγράφησαν διὰ κινναβάρεως || 54. θεοφόρω<v>] **K** : θεοφόρω || 56. ἀνοιξάτω] **K** : ἀνοιξάτο || 58. Σαμφείρης] **K**. Σαμφείρης || 60. Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. ἀνωτέρω, σελ. 279.